

ПРОДУКТИВНА СПРОМОЖНІСТЬ НАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Філіпенко А.С.,

д.е.н., професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Загальне поняття продуктивності визначається як відношення обсягу виробництва до витрачених ресурсів. Продуктивна спроможність економіки є багатовимірним процесом. Вона відображає загальний стан господарства, ефективність використання усіх ресурсів, характер та рівень інституційного середовища, якість людського та соціального капіталу тощо. Головними показниками є обсяг ВВП на душу населення, індекс людського розвитку, показники та індикатори сталого розвитку тощо. Вимірювання продуктивної спроможності здійснюється на основі моделей загальної факторної продуктивності (TFP)⁵ чи багатофакторної продуктивності (MFP)⁶. Вихідним пунктом при цьому є виробнича функція Кобба-Дугласа або залишок Солоу. Отже, продуктивність є відносним показником, основу якого у вузькому значенні становить аналіз внеску двох ключових факторів – праці і капіталу у створення національного багатства. У широкому значенні в моделях TFP та MFP, які принципово не відрізняються одна від одної, використовується значно ширший набір критеріїв і показників. Наприклад, у європейському проекті (моделі) KLEMS⁷ складовими є також електрика, матеріали, послуги. Значно ширшу палітру показників при розрахунках загальної факторної продуктивності пропонують канадські фахівці. Зокрема, йдеться про

⁵ TFP – Total Factor Productivity – загальна факторна продуктивність творювального капіталу,

⁶ MFP – Multifactor Productivity – багатофакторна продуктивність

⁷ Douglas Koszerek, Karel Havik, Kieran Mc Morrow, Werner Röger and Frank Schönborn. An overview of the EU KLEMS Growth and Productivity Accounts. – ECFIN.A1/REP/54344, European Communities, 2007, P. 1

проміжні витрати (матеріали, бізнесові послуги, позиковий капітал), трудові витрати, витрати відтворювального капіталу, матеріально-виробничі запаси (матеріальні цінності), земельні ресурси, інші природні ресурси (рибні запаси, ліси, нафтові родовища, копальні), поліпшення довкілля, робочий капітал, грошові кошти та інші фінансові інструменти, знаннєвий капітал (освіта, інновації, НДДКР тощо), інфраструктурний капітал.

Класики економічної науки велику увагу приділяли проблемі створення та розподілу багатства, добробуту націй, визначаючи причини, природу, фактори, що впливають на дані процеси.

Серед головних відзначалися:

- природно-географічне середовище;
- рівень розвитку матеріальної та духовної культури;
- поділ праці;
- міжнародна торгівля тощо.

Водночас, *зокрема А. Сміт*, наголошував, що *”потрясіння, спричинені війною, і політичні революції легко виснажують джерела ... багатства”*⁸.

Дж. М. Кейнс критично оцінював категорію багатства, його динаміку і структуру у визначеннях класичних економістів, зокрема, відзначаючи описовий характер їхніх трактувань⁹.

За класичної доби проблеми продуктивності обмежувалися продуктивною спроможністю сільського господарства. Було сформульовано закон спадної продуктивності аграрного сектора (грунту) – *Тюрго, Тюнен, Мальтус*.

Із плином часу проблема багатства трансформувалася до стандартної категорії валового внутрішнього продукту. Проблеми створення ВВП

⁸ Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Пер. з англ.- К., 2001, с. 258.

⁹ Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. Пер. с англ. – Москва, 2007, с. 43.

локалізувалися конкурентоспроможністю націй (*Портер*) та дослідженнями продуктивності двох головних факторів: праці і капіталу.

Власне протягом другої половини ХХ ст. та на початку ХХІ ст. продуктивна спроможність нації базується переважно на *моделях загальної факторної продуктивності (ЗФП) чи мультифакторної продуктивності (МФП)*.

Однак, продуктивна спроможність нації є значно ширшим поняттям.

З одного боку, воно акцентує увагу не тільки і не стільки на існуючому стані речей, який є важливим для початкового етапу дослідження. Термін *спроможність* містить потенціал диверсифікації, зростання, має певну мобілізаційну, перспективну спрямованість.

З іншого боку, до суто економічних, технологічних додаються націєтворчі компоненти:

- антропологічні,
- психологічні,
- ментальні,
- соціо-культурні,
- інституційні тощо.

Базовою одиницею виміру продуктивності нації (країни, національної економіки) є, безумовно, загальна факторна продуктивність, яка становить теоретичну основу дослідження.

$$\ln TFP = \ln Y - \alpha \ln L - (1 - \alpha) \ln K, \quad (1)$$

де TFP – загальна факторна продуктивність;

Y – обсяг ВВП;

α – частка оплати праці в ВВП;

L – праця;

K – капітал.

Динамічний аспект передбачає визначення величини зростання ЗФП, яке здійснюється за формулою:

$$p_t = dY_t / dt - \alpha dL_t / dt - (1 - \alpha) dK_t / dt, \quad (2)$$

де Y_t – обсяг випуску (ВВП),

dY_t / dt – темп зростання випуску,

L - обсяг праці,

K - обсяг капіталу,

α – частка зарплати в національному ВВП,

t – час, протягом якого здійснюються економічні виміри.

Логарифмований варіант зростання (*динаміки*) ЗФП має такий вигляд:

$$p_t = d \ln Y_t / dt - \alpha d \ln L_t / dt - (1 - \alpha) d \ln K_t / dt \quad (3)^{10}.$$

У наукових дослідженнях важливими є порівняння ЗФП різних країн, виявлення тенденцій конвергенції чи дивергенції у рівнях продуктивності.

При цьому розрізняють β та σ конвергенції (*Р. Барро і Сала-і Мартін*). Конвергенція типу β ґрунтується на *фундаментальних засадах неокласичної теорії зростання* й характеризує переважно зближення показників менш розвинутих країн з індустріальними державами за темпами економічного розвитку; σ конвергенція означає *зменшення нерівностей доходу на душу населення між найбагатшими та найбіднішими країнами*¹¹.

Між першим і другим показниками можуть бути розбіжності.

Країна може наблизитися за темпами зростання й навіть випереджати розвинуті держави. Водночас, розрив у рівнях ВВП на душу населення може збільшуватися.

У широкому значенні в моделях **TFP** та **MFP**, які принципово не відрізняються одна від одної, застосовується значно ширший набір критеріїв і показників. Наприклад, у *європейському проекті (моделі)*

¹⁰ Wolff E.N. Productive convergence. Theory and evidence. – Cambridge University Press, 2014, p. 11, 134, 137.

¹¹ Л. Яблонський. Теоретичні питання економічної конвергенції в кн.: Конвергенція економічних моделей Польщі та України. – К., 2010, с. 27-28.

KLEMS складовими, крім праці і капіталу, є також електрика, матеріали, послуги¹².

Розрізняють також опосередковані чинники продуктивності:

- підтримка громадянських свобод;
- відкритість до іноземців;
- позитивні стосунки з підлеглими;
- самооцінка, почуття особистої компетенції;
- участь у громадських і національних справах;
- міжособистісна довіра та задоволення власним життям.

Експерти також беруть до уваги ментальну модель нації, яка складається з конкретних та специфічних вірувань, уподобань, висновків та цілей. Це своєрідна ментальна мапа нації.

Існує набір вірувань і настанов, що є або про-інноваційними і створюють умови для зростання продуктивності та добробуту, або анти-інноваційними, що гальмують прогрес і розвиток.

Отже, теоретичні підвалини продуктивної спроможності нації спираються на широке коло факторів і процесів, які в кінцевому підсумку формують її економічний потенціал та розкривають механізми та інструменти його ефективного використання.

¹² Koszerek D., Havik K., McMorrow K., Röger W. and Schönborn F. An overview of the EU KLEMS Growth and Productivity Accounts. – European Economy. Economic Papers, Nr. 290 – October 2007, P. 1.